

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ УСНОГО ДОГОВОРУ ТА ОДНОСТОРОННЬОЇ ЗАЯВИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

COMPARATIVE ANALYSIS OF CONCEPTS OF ORAL TREATY AND UNILATERAL DECLARATION IN INTERNATIONAL LAW

Доценко Р.А., студент III курсу міжнародно-правового факультету
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Маринів І.І., к.ю.н.,
доцент кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У міжнародному праві існує велика кількість джерел права та джерел зобов'язань. Зокрема, до них відносяться в тому числі такі специфічні інструменти міжнародно-правового регулювання як усний договір та одностороння заява. У статті всебічно досліджені ці обидва феномени – як окремо, так і в порівняльному аспекті. Автором проаналізовано, як історично формувалася концепція усного договору в теорії та на практиці, а також на основі міжнародних нормативно-правових актів, рішень міжнародних судових установ (в тому числі Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй та інвестиційних арбітражних судів під егідою Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів та Постійної палати третейського суду) та праць висококваліфікованих учених виділено низку основних характерних рис усного договору. Зроблено висновок, що усний договір наділений наступними рисами: 1) відсутність письмової фіксації; 2) наявність наміру сторін взяти на себе права та обов'язки; 3) підвищений поріг доказування; 4) відповідність звичаєвим нормам права міжнародних договорів.

Також автором проаналізовано появу поняття односторонньої заяви в міжнародному праві. Проведено всебічний аналіз цієї концепції з опорою на численні рішення Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй та доробки Комісії міжнародного права ООН, зокрема Доповідь Комісії міжнародного права на її 58-й сесії, під час якої було систематизовано існуючі принципи та норми, на яких будується правовий режим функціонування односторонніх заяв у міжнародному праві.

У кінці статті автором зроблено висновок, що усний договір та одностороння заява в міжнародному праві відрізняються в аспектах правового режиму, форми та кола адресатів, в той час як схожості вичерпуються на загальних принципах, на яких базуються обидва інструменти міжнародно-правового регулювання.

Ключові слова: усний договір, одностороння заява, міжнародне право, джерела міжнародного права, порівняльний аналіз.

There are many sources of law and obligations in international law. In particular, they include such specific instruments of international law as an oral treaty and a unilateral declaration. This article comprehensively explores both of these phenomena – both individually and in comparative terms. The author analyzes how the concept of an oral agreement has historically been formed in theory and practice, as well as on the basis of international regulations, decisions of international judicial institutions (including the United Nations International Court of Justice and investment arbitration courts under the auspices of the International Center for Settlement of Investment Disputes and the Permanent Court of Arbitration) and the works of highly qualified professionals the author has identified a number of key features of the oral agreement. It is concluded that the oral agreement is endowed with the following features: 1) lack of written fixation; 2) the presence of the intention of the parties to undertake the rights and obligations; 3) increased evidentiary threshold; 4) compliance with customary law of international treaties.

The author also analyzes the emergence of the concept of unilateral declaration in international law. A comprehensive analysis of this concept was conducted based on numerous decisions of the United Nations International Court of Justice and the work of the UN Commission on International Law, including the Report of the International Law Commission at its 58th session, which systematized the existing principles and norms mode of functioning of unilateral statements in international law.

At the end of the article, the author concludes that an oral treaty and a unilateral declaration in international law differ in terms of legal regime, form and range of addressees, while similarities are based on the general principles, which are the foundations of both instruments.

Key words: oral treaty, unilateral declaration, international law, sources of international law, comparative analysis.

Постановка проблеми. Впродовж всієї історії людства міжнародні відносини представляли собою одну з найскладніших систем, з якою йому доводилося мати справу. Як будь-якій соціальній системі, їй притаманна певна риса, що принципово відрізняє її від систем природничо-наукових, а саме – наявність власної волі її елементів. Узгодження волі таких елементів (що зветься суб'єктами) складає тим більшу проблему, коли від рішень, що ними приймаються, значною мірою залежить доля цілої системи. Саме для того, щоб врівноважити систему міжнародних відносин та запобігти діям суб'єктів, які можуть мати незворотні наслідки для всього людства, існує міжнародне право.

Для цього в «арсеналі демократії» наявна ціла низка засобів – джерел міжнародного права, – кожен з яких по-своєму вирішує проблеми, що постають перед міжнародною спільнотою. «Класичним» в цьому розумінні є перелік, що використовується Міжнародним судом ООН в процесі здійснення судочинства. Відповідно до ст. 38(1) Статуту Суду, до джерел міжнародного права належать: 1) міжнародні конвенції; 2) міжнародні звичаї; 3) загальні принципи права; 4) судові рішення та доктрина визнаних спеціалістів-правників [1, ст. 38(1)].

Утім, на практиці цей перелік є значно складнішим і детальнішим. Зокрема, до нього відносяться і такі явища, як усні договори та односторонні заяви. Кожен з них окремо за своєю природою представляє собою велими специфічний інструмент правового регулювання відносин між суб'єктами міжнародного права; втім, не меншу проблему складає питання розмежування цих двох інструментів. Нагальність такого питання зумовлюється тим фактом, що їхнє регулювання докорінно відрізняється: в той час як усні договори належать до царини права міжнародних договорів, односторонні заяви підпорядковуються власному правовому режиму. Відтак, розрізнення двох інструментів складає суттєву практичну проблему, розв'язання якої є необхідним для досягнення правової визначеності у відносинах між суб'єктами міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання співвідношення між усним договором та односторонньою заявою досі складає один із вагомих пробілів у теорії та практиці міжнародного права, будучи напрочуд мало вивченим науковцями. Більше того, навіть окремо ці два інструменти потребують значного подальшого вивчення. Утім, свій великий внесок зробили такі науковці, як Жан д'Аспрмон, Віктор Родрігес Седеньйо, Карл Земанек, Олівер Дерр та інші вчені.

Мета статті – встановлення схожих та відмінних рис у поняттях усного договору та односторонньої заяви у міжнародному праві.

Виклад основного матеріалу. Історично усний договір був одним із основних і найбільш поширених джерел зобов'язань для суб'єктів міжнародного права. З давніх часів протягом античності, темних та середніх віків він представляв собою чи не єдину альтернативу звичаю, в той час як письмові договори були радше рідкістю, ніж типовим інструментом, як це є зараз [2, с. 93–94]. Абсолютна більшість договорів тих часів стосувалася питань війни та миру, торгівлі та перерозподілу території, представляючи собою те, що зараз можна охарактеризувати як типовий двосторонній «договір-контракт» [3, с. 1–2]. Революційним для свого часу став Вестфальський мир, що деякими вченими вважається навіть «початком міжнародного права»: встановивши систему «балансу сил» у міжнародних відносинах, Оснабрюкський та Мюнстерський трактати стали першими «договорами-законами» такого масштабу [4, с. 9–10]. Але справжньому еволюційному прориву в праві міжнародних договорів посприяв один із найвідоміших військових конфліктів в історії людства – Наполеонівські війни. Саме з часів Віденського конгресу, яким було поставлено крапку у цих війнах, суб'єкти міжнародного права почали активно переходити до кодифікації взаємних прав і обов'язків, після чого світ побачив безліч конвенцій, пактів, угод et cetera і питома вага усних договорів швидко та суттєво знизилася [3, с. 3–5]. Протягом XIX–XX століть усний договір зустрічав дуже різне ставлення як поміж теоретиків, так і поміж практиків. Зокрема, Статут Ліги Націй визнавав обов'язкову силу виключно за договорами, що були зареєстровані в Секретаріаті Ліги Націй, обмежуючи таким чином застосування усних договорів [5, ст. 18]. Гаванська конвенція про міжнародні договори від 1928 року також містила категоричну позицію: договори повинні мати письмову форму [6, ст. 2]. З іншого боку, дослідницька група Гарвардського університету, яка у 1935 році презентувала свій варіант майбутньої конвенції з права міжнародних договорів, наголошувала, що усні договори стабільно та успішно виконували свої функції впродовж всієї історії цивілізації, тому об'єктивних причин відходити від усталеної практики та відмовляти усним договорам у юридичній силі немає [7, с. 728–732]. Зустрічалися й екзотичні думки: наприклад, барон Ламбермон, що виступав арбітром по справі 1889 р. між Великою Британією та Німеччиною, що стосувалася приналежності острова Ламі, взагалі вважав, що все залежить від суб'єкта: для цивілізованих держав усні договори допустимі, в той час як з «нецивілізованими» державами угоди мають укладатися виключно в письмовій формі, оскільки вони «часто не поважають зобов'язань, не викладених на папері» [7, с. 731–732].

Аналізуючи статус усних договорів сьогодні, перш за все варто звернутися до основного документу в галузі права міжнародних договорів – Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 1969 року. Зі змісту статті 3 цієї конвенції можна зрозуміти, що усні договори не є об'єктом регулювання конвенції, однак це не позбавляє їх юридичної сили та не виводить з-під режиму регулювання тих норм конвенції, що є нормами міжнародного звичаєвого права [8, ст. 3(1),(2)]. І це має принципове значення, оскільки дуже значну частку Віденської конвенції складають саме звичаєві норми. Зокрема, в рішеннях Міжнародного суду ООН та інвестиційних арбітражних судів такими, що відображають норми звичаєвого права, прямо визнаються статті 26, 28, 31–36, 62, 65–67 [9, абз. 24; 10, абз. 134–135, 141; 11, абз. 106; 12, абз. 23; 13, абз. 104, 109; 14, абз. 36; 15]. На офіційному сайті ООН, в «Аудіовізуальній енциклопедії міжнародного права», також розміщена стаття Карла Земанека, віце-голови делегації Австрійської Республіки в ООН, в якій автор стверджує,

що норми частин I–IV Віденської конвенції є відображенням звичаєвого права, що існувало до прийняття конвенції; таким чином, лише норми V частини, що стосуються переважно недійсності та розірвання договорів, мають спірний статус – всі ж інші можна вважати звичаями [16, с. 1]. Окрім того, є підстави погоджуватись з думкою, вираженою Міжнародним судом ООН в справі Габчіково-Надьмарош, що норми Віденської конвенції базуються на загальному принципі добросовісності [13, абз. 109]. Підсумовуючи інформацію щодо цього аспекту, можна зробити висновок, що норми Віденської конвенції про право міжнародних договорів можуть застосовуватись до усних договорів *mutatis mutandis* на підставі їх переважно звичаєвого або принципового статусу.

Однак, безумовно, усні договори в силу своєї специфічної природи дещо відрізняються від звичайних писаних договорів. Головним індикатором дійсності усного договору є наявність *animus contrahendi* – наміру сторін взяти на себе права та обов'язки [17, с. 6]. Характерною рисою аналізованого інструменту також є високий поріг доказування: тобто в разі виникнення спору між суб'єктами щодо наявності, дійсності або змісту усного договору зацікавлена сторона повинна надати вагомі докази того, що договір дійсно має місце і має тлумачитись саме так, а не інакше [17, с. 8–9]. Зокрема, Міжнародний суд ООН у своєму рішенні по справі про делімітацію морських кордонів між Нікарагуа та Гондурасом лаконічно зауважив наступне: «Докази наявності усного договору мають бути переконливими» [18, абз. 253]. Що саме Суд мав на увазі під цим визначенням, у рішенні не пояснювалося, але певні висновки можна зробити з рішень по іншим справам. Наприклад, у рішенні по справі про Егейський континентальний шельф між Грецією та Туреччиною Суд підтримав позицію Греції, встановивши, що комюніке (навіть без підписів та ініціалів) може закріплювати наявність договору між сторонами, укладеного в результаті усних переговорів [19, абз. 95–96]. Цікавим є також більш сучасне рішення по справі про делімітацію морських кордонів між Перу та Чилі, в якому Суд визнав письмовий документ – декларацію Сантьяго – таким, що не накладає на сторони жодних зобов'язань само по собі, але слугує доказом того, що сторони раніше усно домовились про делімітацію морських кордонів [20, абз. 89–91]. Таким чином, можемо зробити висновок, що усні договори в цілому мають обов'язкову силу, але в разі виникнення спору все одно потребують певного зовнішнього вираження, без якого доведення факту наявності договору є практично неможливим.

Ще одним неочевидним, але суттєвим нюансом є той факт, що, відповідно до ст. 102(2) Статуту Організації Об'єднаних Націй, неможливим є в рамках жодного з органів цієї організації посилання на договір, що не зареєстрований в Секретаріаті ООН [21, ст. 102(2)]. Безумовно, ця норма виглядає як така, що створює значну загрозу функціонуванню усних договорів, оскільки з очевидних причин такі договори не можуть бути зареєстровані. Однак на практиці подібні вимоги з плином часу все більше сприймаються як зайва бюрократія. Вище вже згадувалася історична вимога Статуту Ліги Націй, що позбавляла юридичної сили всі договори, не зареєстровані в Секретаріаті Ліги Націй – помітно, що з приходом ООН на місце Ліги Націй вимога суттєво пом'якшилася [5, ст. 18]. Утім, вона не надто ефективна навіть у пом'якшеному вигляді: зокрема, Міжнародний суд ООН в своєму рішенні по справі про делімітацію морських кордонів між Катаром та Бахрейном від 1994 року стверджував, що відсутність реєстрації договору не позбавляє його юридичної сили, і дав зрозуміти, що прийме і розгляне будь-які докази, які вважас за потрібне, незалежно від вимог ст. 102 Статуту ООН [22, абз. 29–30]. Таким чином, подібна норма Статуту не загрожує повноцінному функціонуванню усних

договорів не тільки тому, що таке її застосування суперечило б здоровому глузду, але і тому, що вона фактично не поширюється навіть на письмові договори і, як наслідок, позбавлена скільки-небудь суттєвої ефективності.

Таким чином, можемо підсумувати, що усний договір наділений наступними рисами: 1) відсутність письмової фіксації; 2) наявність наміру сторін взяти на себе права та обов'язки; 3) підвищений поріг доказування; 4) відповідність звичаєвим нормам права міжнародних договорів.

Переходячи до аналізу концепції односторонньої заяви, слід зауважити, що це поняття в міжнародному праві є достатньо молодим. Фактично воно було вперше введено Міжнародним судом ООН в рішенні по справі про ядерні випробування між Австралією та Францією від 1974 року, де стверджувалося наступне: «Загально-відомим є те, що заяви, які зроблені в односторонньому порядку та стосуються певних юридичних або фактичних обставин, можуть накладати обов'язки [на суб'єктів міжнародного права]» [23, абз. 43]. З цього твердження можна зробити два висновки: по-перше, односторонню заяву коректніше називати джерелом зобов'язань, а не джерелом права; по-друге, на момент видання рішення, у 1974 році, обов'язковість односторонньої заяви вже оформилася у звичаєву норму.

Наразі правовий режим односторонніх заяв урегульований набагато краще, ніж режим усних договорів. Завдячувати слід документу, розробленому та представленому на 58-й сесії Комісії міжнародного права ООН у 2006 році, – «Керівним принципам, застосовним до односторонніх заяв держав, що можуть призвести до виникнення юридичних обов'язків», що налічують десять норм з коментарями від Комісії. Слід зауважити, що документи, які приймаються Комісією міжнародного права, самі по собі не є джерелом права, а отже, не є обов'язковими. З іншого боку, з огляду на зміст ст. 2(1) Положення про Комісію міжнародного права, члени Комісії обов'язково мають бути спеціалістами, що користуються визнаним авторитетом в галузі міжнародного права, – таким чином, їхній доробок підпадає під обсяг ст. 38(1)(d) Статуту Міжнародного суду ООН і, відповідно, може вважатися допоміжним джерелом права [24, ст. 2(1); 1, ст. 38(1)(d)].

Проаналізувавши теорію та практику щодо односторонніх заяв, можна виділити низку характерних рис цього інструменту.

По-перше, наявність односторонньої заяви можна стверджувати тоді, коли суб'єкт публічно або приватно виражає намір взяти на себе певні обов'язки за міжнародним правом [25, пр. 1; 23, абз. 43]. Саме такий намір відрізняє односторонню заяву від політичної [26, с. 1]. Оскільки часто ідентифікувати наявність у суб'єкта бажання взяти на себе обов'язки є достатньо непростим завданням, необхідно звертати увагу на обставини, в яких робиться одностороння заява, реакцію, яку вона викликає, а також конкретні формулювання, в яких вона виражена [25, пр. 3, 7]. Наприклад, у справі щодо демаркації кордонів Буркіна-Фасо та Малі Суд встановив, що твердження президента Малі, яким він передав повноваження щодо такої демаркації Організації африканської єдності, не може вважатися односторонньою заявою, оскільки ніщо не заважало Малі демаркувати кордони звичайним способом – шляхом повноцінного двостороннього договору з Буркіна-Фасо; як наслідок, на думку Суду, Малі не виявив реального наміру зробити свою заяву юридично обов'язковою [27, абз. 40].

По-друге, суб'єктом односторонньої заяви може виступати тільки держава, в той час як адресатом – будь-який суб'єкт міжнародного права, в тому числі заява може бути адресована всій міжнародній спільноті [25, пр. 2, 6]. Така специфічна риса принципово відрізняє односторонню заяву від усного договору, оскільки усний договір обов'язково повинен мати конкретну другу сторону або сторін. Зокрема, у вищенаведеній хрестоматійній справі

про ядерні випробування Франція зробила заяву про відмову від проведення таких випробувань в атмосфері, фактично не адресувавши її жодній конкретній державі [23, абз. 48–50]. Водночас, наприклад, Швейцарія звернулася з односторонньою заявою до ООН, гарантуючи останній режим найбільшого сприяння порівняно з іншими міжнародними організаціями, хоча ООН не є державою [28, с. 133–135]. Таким чином, односторонні заяви відрізняє велика гнучкість у виборі адресатів.

По-третє, одностороння заява може бути сформульована як в усній, так і в письмовій формі [25, пр. 5]. І це ще одна риса, яка принципово відрізняє таку заяву від усного договору, оскільки останній завжди повинен мати нефіксовану первинну форму, а подальше письмове закріплення зобов'язань лише засвідчує наявність угоди; водночас одностороння заява може бути одразу зроблена в письмовій формі. Наприклад, коли Російська Федерація була не згодна з морськими кордонами, встановленими Туркменією у Каспійському морі, вона направила останній письмову ноту, в якій протестувала проти делімітації морських кордонів всупереч договорам між СРСР та Іраном; утім, заява Йорданії про відмову від західного берега ріки Йордан була зроблена у формі публічної промови короля перед народом власної держави [28, с. 126, 129–130].

По-четверте, за аналогією з нормами права міжнародних договорів, одностороння заява не може мати юридичної сили, якщо вона зроблена особою, яка не має на те повноважень, або якщо така заява суперечить імперативним нормам міжнародного права [25, пр. 4, 8]. При цьому, відповідно до рішення Міжнародного суду ООН по справі про воєнізовану діяльність на території ДР Конго, голова держави, голова уряду та міністр закордонних справ завжди мають такі повноваження, знов-таки аналогічно праву міжнародних договорів [29, абз. 46]. Разом з тим у тому ж рішенні Суд установив, що міністр юстиції Руанди був уповноважений робити юридично обов'язкову односторонню заяву щодо перспективи відкликання Руандою своїх застережень до міжнародних договорів, які стосуються захисту прав людини [29, абз. 48].

По-п'яте, за загальним правилом одностороння заява може накладати обов'язки лише на самого суб'єкта, але не на адресатів заяви [25, пр. 9]. Оскільки в односторонній заяві адресат фактично є третьою стороною, а не активним суб'єктом і учасником угоди, така вимога багато в чому перекикається зі статтями 34–38 Віденської конвенції, яка забороняє накладати обов'язки за договором на треті сторони без їх згоди [8, ст. ст. 34–38]. Однак відомим є феномен заяви президента США Гаррі Трумена від 28 вересня 1945 року, якою він в односторонньому порядку розширив межі зони континентального шельфу США [28, с. 132–133]. Міжнародний суд ООН в рішенні по справі про північноморський континентальний шельф між Німеччиною та Данією/Нідерландами зауважив, що тим самим Трумен створив нову норму морського звичаєвого права, яка була згодом відображена у Женевській конвенції про континентальний шельф, оскільки усі інші держави вирішили таким же чином розширити свій шельф [30, абз. 47].

По-шосте, одностороння заява не може бути необгрунтовано відкликана. Щоб оцінити обгрунтованість відкликання, необхідно звернути увагу на: 1) обставини та конкретні формулювання заяви; 2) міру, в якій адресат покладається на обіцянки суб'єкта; 3) наявність докорінної зміни обставин [25, пр. 10]. Можна помітити, що третій критерій фактично співпадає з поняттям *rebus sic stantibus*, відображеним у ст. 62 Віденської конвенції; два інших критерії складають собою особливі механізми припинення дії односторонніх заяв.

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати, що між усними договорами та односторонніми заявами є три основні відмінності:

1. Різні правові режими: усні договори регулюються правом міжнародних договорів; односторонні заяви регулюються власною системою норм, до яких право міжнародних договорів застосовується лише *mutatis mutandis*.

2. Різні форми: усні договори мають укладатися тільки усно, коли письмові документи лише підтверджують факт укладення договору; разом з тим одностороння заява може бути як письмовою, так і усною.

3. Різне коло адресатів: усний договір може бути укладений лише з конкретними суб'єктами міжнародного права; одностороння заява може бути адресована всій міжнародній спільноті.

Головна схожість між двома інструментами полягає у тому, що їхні правові режими, хоча і є різними, побу-

довані на одній системі принципів, на вершині яких стоїть принцип добросовісності. Тож слідувати усний договір та односторонню заяву можна лише на перший погляд: за детального аналізу стає помітною суттєва різниця між поняттями.

Утім, як теорія, так і практика з цього питання ще потребує великого доопрацювання: усним договорам однозначно не вистачає систематизації, в той час як абсолютна більшість норм з односторонніх заяв хоча і систематизовані, але все ще знаходяться на стадії «прогресивного розвитку», а отже, мають лише допоміжний, необов'язковий характер. Кодифікація має стати пріоритетним напрямком роботи: безумовно, формування твердих норм міжнародного права – процес довгий та складний, але він того вартий.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статут Международного суда ООН. 1945. URL: <https://www.un.org/ru/icj/statut.shtml> (дата звернення: 30.12.2021).
2. Fassbender B., Peters A. *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012. 950 p.
3. Dörr O., Schmalenbach, K. *Vienna Convention on the Law of Treaties: a Commentary*. Berlin: Springer, 2012. 1478 p.
4. Henderson C. *Understanding International Law*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010. 488 p.
5. The Covenant of the League of Nations. 1924. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (Last accessed: 30.12.2021).
6. Havana Convention on Treaties. *American Journal of International Law*. 1935. № 29. PP. 1205–1207.
7. Supplement: Research in International Law. *American Journal of International Law*. 1935. №29. PP. 722–739.
8. Венская конвенция о праве международных договоров. 1969. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/law_treaties.shtml (дата звернення: 30.12.2021).
9. ICSID Case No. ARB/03/19. 2015. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw4365.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
10. ICSID Case No. ARB/12/29. 2015. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw4285.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
11. PCA Case No. 2013-12. 2014. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw3207.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
12. ICSID Case No. ARB/00/2. 2002. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0532.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
13. Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment. *I.C.J. Reports*. 1997. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-00-EN.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
14. Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Iceland), Jurisdiction of the Court, Judgment. *I.C.J. Reports*. 1973. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/55/055-19730202-JUD-01-00-EN.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
15. Shirlow E., Nasir K. Celebrating 50 Years of the VCLT: An Introduction. *Kluwer Arbitration Blog*. 2019. URL: <http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2019/12/02/celebrating-50-years-of-the-vclt-an-introduction/> (Last accessed: 30.12.2021).
16. Zemanek K. Vienna Convention on the Law of Treaties. *United Nations Audiovisual Library of International Law*. 2009. URL: <https://legal.un.org/avl/pdf/ha/vclt/vclt-e.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
17. D'Aspremont J. The International Court of Justice and Tacit Conventionality. *Questions of International Law*. 2015. №18. PP. 3–17.
18. Territorial and Maritime Dispute between Nicaragua and Honduras in the Caribbean Sea (Nicaragua v. Honduras), Judgment. *I.C.J. Reports*. 2007. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/120/120-20071008-JUD-01-00-EN.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
19. Aegean Sea Continental Shelf, Judgment. *I.C.J. Reports*. 1978. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/62/062-19781219-JUD-01-00-EN.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
20. Maritime Dispute (Peru v. Chile), Judgment. *I.C.J. Reports*. 2014. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/137/137-20140127-JUD-01-00-EN.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
21. Устав Организации Объединённых Наций. 1945. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 30.12.2021).
22. Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain, Jurisdiction and Admissibility, Judgment. *I.C.J. Reports*. 1994. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/87/087-19940701-JUD-01-00-EN.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
23. Nuclear Tests (Australia v. France), Judgment. *I.C.J. Reports*. 1974. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/58/058-19741220-JUD-01-00-EN.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
24. Положение о Комиссии международного права. 1947. URL: https://archive.is/20070302144301/https://www.un.org/russian/law/ilc/ilc_statute.htm (дата звернення: 30.12.2021).
25. Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto. 2006. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_9_2006.pdf (Last accessed: 30.12.2021).
26. Guidelines of the Inter-American Juridical Committee for Binding and Non-Binding Agreements. 2020. URL: http://www.oas.org/en/sla/iajc/docs/themes_recently_concluded_Binding_and_Non-Binding_Agreements_GUIDELINES.pdf (Last accessed: 30.12.2021).
27. Frontier Dispute, Judgment. *I.C.J. Reports*. 1986. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/69/069-19861222-JUD-01-00-EN.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
28. Ramirez Cedeno, V. Unilateral acts of states: Eighth report on unilateral acts of States, by Special Rapporteur. 2005. URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_557.pdf (Last accessed: 30.12.2021).
29. Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), Jurisdiction and Admissibility, Judgment. *I.C.J. Reports*. 2006. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/126/126-20060203-JUD-01-00-EN.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).
30. North Sea Continental Shelf, Judgment. *I.C.J. Reports*. 1969. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/52/052-19690220-JUD-01-00-EN.pdf> (Last accessed: 30.12.2021).